

УДК 94(477.44)“19”:[929:75КОНОВАЛЮК]

О.В.Зінько

Мистецька спадщина українського художника ХХ ст. з Поділля Ф.З.Коновалюка

В статті розглянуто особливості мистецької спадщини українського художника ХХ ст. з Поділля Федора Зотиковича Коновалюка.

Ключові слова: Поділля, мистецтво, художник, картини.

Федір Зотикович Коновалюк належить до тих національних художників України ХХ ст., які при житті не отримали визнання. Його пейзажі, тематичні твори, ілюстрації пройняті великою любов'ю до рідного Поділля, до України були не кон'юнктурними в добу соціалістичного реалізму, який панував у мистецтві в ХХ ст. Більшість публікацій про Ф.Коновалюка має суто інформативний характер, в яких згадується про участь художника у виставках [1].

Частина публікацій стосується лише його картин. В основному це каталоги виставок та картин, в яких автори вступних статей розповідали біографію художника і намагалися зробити аналіз його творчості [2]. Так, кандидат мистецтвознавства І.Блюміна акцентує увагу на те, що Ф.Коновалюк продовжив традиції українського реалістичного живопису кінця ХІХ – початку ХХ ст. [3, с. 1].

Такої ж думки притримується мистецтвознавець В.Підгора. За тонкістю і делікатністю письма, за поетичністю сприйняття світу, за глибоким проникненням в саму “душу” українського пейзажу, за майстерністю живопису, на його думку, Ф.Коновалюка можна ставити в один ряд з видатними українськими художниками доби національно-культурного відродження, особливо з Похитоновим, з яким художник познайомився під час своєї першої виставки в 1911 р. Автор нагадує, що сам Ф.Коновалюк стверджував про вплив на його творчість в галузі композиції і почасти, можливо, й техніки, І.Іжакевича, який був вчителем художника до Київської художньої школи. Проте Ф.Коновалюк виробив власний, неповторний, дивовижно тонкий стиль та відстоював традиції реалістично-демократичного мистецтва. Він розвинув і збагатив живописні здобутки свого вчителя багатством колірної палітри, ретельністю розробки найтонших традицій світло-тіньового тону. Протягом усього життя художник добивався максимальної лаконічності і простоти вислову [4, с. 5].

Після відкриття меморіального музею Ф.З.Коновалюка в Вінницькому державному технічному інституті в грудні 1991 р. феномен української душі художника почали досліджувати викладачі кафедри культури цього вишу.

Завідуюча кафедрою професор Т.Б.Буяльська акцентувала увагу на художні полотна Ф.Коновалюка, через які сяє велика любов до України, до її народу, до природи, до людей, любов до Києва, де він жив багато років, невичерпана та життєдайна любов до самого життя. Його талант, долаючи межу між “буттям” та “небуттям”, вводить великого майстра у простір безсмертя. Він міг

би стати професором, навіть академіком, але ніяких нагород він не мав, тому що його мистецтво було “занадто національним”, занадто відвертим щодо його світоглядних переконань, і ніяк не відповідало ідеологічним вимогам радянських часів. Автор зазначала, що досі Ф.Коновалюк залишається незнаним, незбагненим. Його спадщина не вивчена, творчість не досліджена. Ми ще тільки наближаємось до розуміння його таланту [5].

І.Г.Герасимова розглядаючи світ пейзажного живопису Ф.Коновалюка, висловила думку проте, що небагато з відомих імен стали своєрідними символами України, яким є наш земляк Ф.З.Коновалюк. Його мистецтву скорився весь розмаїтий світ природи, щедрий світ хвилювань і вражень. Пензель майстра вмів відбити не лише кольори, але й вічні ідеї, глибокий роздум, примхливий перебіг настрою, марення й мрій, зцілення в зустрічах із природою. Це своєрідний “вічний двигун” його творчого існування.

Кожного разу потрапляючи в світ живої природи, яку увічнив Ф.Коновалюк, нас зупиняють юні дерева, духмяні пахощі літніх розкішних отав, яскраві й печальні осінні красивиди і, звичайно ж, білі, рипучі сніги зимових доріг і стежинок. Варто лиш озирнутися – й ми вже на березі лісового озера, в тихій воді якого задивилось високе і чисте небо. Зачекайте хвилинку, й вам причується шепіт листя, прохолодний подих води, і душа стрепенеться на мить, щоб замерти в щасливому щемі.

Ті ж, хто не прагне спокою й тиші, можуть вирушити з художником у мандрівку по річці. Це, звичайно ж, Дніпро. З одного пагорба вам помахає крилами невмирущий вітряк, якого вже нема на світі, з іншого берега посміхнуться соняхи й мальви чи покличе перепочити копичка свіжого сіна, а над нею – Чернеча гора. До мистецтва Ф.З.Коновалюка необхідно приходити на хвилинку і назавжди [6].

Народний світогляд, традиційність, високий професіоналізм творчості Ф.З.Коновалюка розглядала Н.З.Грозна, яка звернула увагу на ліризм, поетичність, гуманізм картин художника. Така щирість вислову у мистецтві живопису Ф.Коновалюка, яка поєднується з чистотою, ясністю, прозорістю барв, а все це можливо, на думку автора, коли твір виникає на одному диханні. Бо як відомо, Коновалюк виконував свої роботи за один сеанс, бо вважав, що в інший день вже буде інше освітлення, інший настрій. Вражає факт неповторності манери письма, образна система, яка залишається співзвучною з нашим часом. Вражає глибоке усвідомлення та розуміння того завдання, яке стояло перед майстром. Сам художник любив казати: “Я пишу з дитинства історію, історію природи і культури України, її колиски Києва і навколишнього середовища. Треба відбити точно усю велич, красу, неповторну красу нашої України, ну от і намагаюся залишити казкові місячні ночі української хатки, вітряки і безмежні лани, Дніпрові кручі в первозданному вигляді. Неважливо який метраж картини. Важливо передати настрої, настрої і епоху.

Вже нема тих хат під стріхою, рідко де знайдеш, але ж треба, щоб нащадки знали, яким було село, як затишно і любо в кожному куточку України, в моєму

серці. Хай же хоч цю маленьку краплину моєї праці, може, донесу до майбутніх людей, аби знати, що моя Батьківщина завжди була і є найкращою в світі. Ну а що до того, що я, так би мовити, не модний, то я, одверто кажучи, про моду не думав, до слави не прагнув. Мета – справжнє мистецтво і гімн природі моєї Батьківщини, гімн народу, тому й портрети з народу, а не з верхівок” [7, с. 16-17].

На необхідність дослідження феномену української душі Ф.З. Коновалою акцентувала увагу і автор цієї статті [8]. Прикро, що в жодному підручнику з історії України та української культури немає згадок про людину, яка своє 94-річне життя (80 років творчої праці) присвятила увічненню краси рідної неньки України (близько 4000 творів). Лише Катерині Т.Г.Шевченка присвятив 200 малюнків, ескізів, картин. В страшні 30-ті роки навіть написав “Автопортрет в образі Катерини”. Правда в енциклопедії з мистецтва прізвище Ф.З.Коновалою згадується, але з приводу сумісної картини з народним художником УРСР І.Іжакевичем, зірка якого сяяла при житті митця. Через некон’юктурність робіт Ф.З.Коновалюк став членом спілки художників України за 2 роки до пенсії, яку заробив 26-річною викладацькою працею, а перша персональна виставка художника відбулася в 65-річному віці.

Енергетику антивідчуження, визнання та пізнання феномену Коновалою, його музу увічнення та музу рятівничу розглядав у своїх роботах М.П.Стрельбицький [9]. Дослідник звертає увагу на те, що професійні мистецтвознавці, аналізуючи мистецьку самобутність Ф.Коновалою, вдаються до висловів: “витончена гармонізація кольорів”, “точна ритмічна градація форм”, “тонка і вибаглива деталізація”, “великий майстер подробиці, яка надає творові особливої теплоти”, “м’якість відтінків”, “тонкі світлотіньові переходи”, “точність кольорових акцентів, що оживляють загальну гаму барв”, “максимальна лаконічність і простота вислову”, “ліричний живопис”, “епічне звучання пейзажів, у яких художник вдається до зображення відкритого простору і неба”.

Покликаний правовірними соцреалістами відповідати за неухвалу до індустриальних звершень та поетизацію всього “віджилого”, “застарілого”, “незначного”, Коновалюк пояснював це тим, що він гордий тим, що доля дала можливість відображати те, чого скоро не буде. Це як муза увічнення.

М.П.Стрельбицький нагадує спогади дружини художника Т.І.Мороз-Коновалою, що в часи невизнання В.Сосюра гостро відчув у Коновалоюві брата по гіркій і невдячній любові до України, батьком увічнення українських старих сіл, справжнього старого Києва. Це відбувалося саме тоді, коли завбачливі-непередбачливі редактори переписали рядок поезій Сосюра “любить Україну – в кривеньких тинах...” на “любить... в електричних вогнях”. А у Коновалою “шевченківські” хатки й садочки, вітряки, пагорки й узлісся немовби вихоплені з-перед нещадного бульдозерного ножа. У Коновалою красвид як стан природи, діалог неба й землі, спокійна причетність до вічності [10].

М.П.Стрельбицький запитує, чи мав рацію сонячнокларнетний Тичина, коли стверджував, що “людство промовляє трьома розтрубами фанфар”

(ім'я ж ім Шевченко, Уїтмен, Верхарн), відзначає дивовижну внутрішню спорідненість трьох подільських феноменів українського камерного поліфонізму ХХ ст. – музиканта, поета, маляра (Леонтовича, Свідзинського, Коновалюка). Це три Художники Мовчазного Крику, три енгармонійних гармонії, три відлуння сковородинівської сопілки, три мимовільних, нескінченних парафрази Шевченкового “Великого Льоху”, духовний триумвірат митців, що зустрілися у вічності [11].

Захоплення мистецтвом Ф.З.Коновалюка вилилось у М.П.Стрельбицького в художню трансформацію одного мистецького виду в інший, в перевірюваний Коновалюка. Цикли ліричних поезій до картин Ф.З.Коновалюка зібрані в збірках поезій М.П.Стрельбицького “Під небом Коновалюка” [12]. До 120-річчя з дня народження Федора Зотиковича Коновалюка (1890–1984) вийшов Пугівник картинної галереї смт.Мурованих Куриловець, де відкрита “Меморіально-експозиційна кімната художника-земляка Ф.З.Коновалюка” [13].

При вивченні мистецтва ХХ ст. дисципліни “Історія української культури” молоді пропонується розглянути феномен “Подільського живопису” на прикладі мистецької спадщини вдатного українського художника з Поділля Ф.З.Коновалюка, використовуючи експозиції музею Ф.Коновалюка, який знаходиться в Центрі виховання студентів Вінницького Національного технічного університету[14].

Народився Федір Зотикович Коновалюк 22 березня 1890 року в с.Калівці (тепер село Ягідне Муровано-Куриловецького району Вінницької області) в бідній родині селянина-наймита. В десятирічному віці художник втратив батька. Відмінно закінчивши сільську школу, тринадцятилітній хлопець їде до дядька в Київ. Через здібності до малярства стає учнем лаврської іконописної майстерні. Вчителями були І.Іжакевич та В.Сонін. Як здібний учень бере участь в розписах Всіхсвятської церкви Києво-Печерської лаври, прикрашає стіни Борисоглібського храму на Подолі, а також Покровського на Куренівці в Києві та Спасопреображенського в Катеринославі (тепер – Дніпропетровськ).

До Київського художнього училища поступає одразу у 4-й клас. Перший раз у своєму житті в 1911 році бере участь в художній виставці в Київському університеті з картиною “Вид на Вишгород з Києва” та Першій українській артистичній виставці в Києві з картиною “Княгиня Ольга на могилі Ігоря”, через яку хлопця відразу помітили фахівці та пророчили велике майбутнє. Картина зберігається в Державному історичному музеї в Києві.

У Київському художньому училищі Федір Зотикович отримував стипендію імені академіка Х.Платонова, яка надавалась найбільш здібному учневі з бідних селян. Вчителями були В.Менк та О.Мурашко. В 1915 році поступає до петербурзької Академії мистецтв, вчиться в майстерні В. Маковського. Одночасно навчається та викладає на педагогічних курсах при Академії і не полишає викладацької роботи до пенсії.

У 1925 році стає студентом живописно-педагогічного факультету Київського художнього інституту, щоб навчатися в майстерні знаменитого Ф.Кри-

чевського. Після закінчення викладає креслення і малювання у трудових школах, технікумах та інститутах Києва 26 років.

Однією з найважливіших сторінок у творчості художника стала Шевченкіана. Поклоніння генію України властиве кожному патріоту нашої землі. Лише за 1918–1929 роки в олійному живописі Ф. Коновалюка проілюстровано 35 творів поета та написано 97 картин. В образотворчій Шевченкіані Коновалюка близько 300 замальовок та ілюстрацій. Серед творів: “Шевченко несе воду школярам”, “Т.Г.Шевченко в казематі”, “Зустріч Т.Г.Шевченка з М.Г.Чернишевським у 1858 р.”, “Садиба батьків Т.Шевченка”. Для Шевченківського заповідника в Каневі Ф.З.Коновалюк написав 12 картин.

Одним з найулюбленіших образів стала для Ф.Коновалюка Катерина з одноіменної поеми Т.Шевченка. Йй художник присвятив понад 200 робіт. Не було жодного року в його творчому житті, коли б він не звертався до образу Катерини. Шевченкова Катерина асоціювалася в нього з Україною – погарбаною, сплюндрованою і непокірною. Він нагадував своїми картинами, що Україна – невільниця, згорблена, нещасна, але несе іскру надії, а Катерина, як Україна, йде і буде йти наперекір стихії.

Різні образи української мадонни були доказом тихої, але сильної боротьби митця за українську душу, за її визволення і свободу. Серед картин: “Катерина”, “Катерина взимку”, “Ой, одна я одна”, “Постать Катерини”, “Катерина влітку”. У 1921 р. в картині “Перший ескіз до поеми Т.Шевченка “Катерина” Коновалюк намалював себе в образі малюка Катерини, а в 1930 р. – “Автопортрет в образі Катерини”. Унікальна спорідненість душ.

Багато робіт, присвячених Катерині Т.Шевченка написані разом із своїм вчителем І.Бжакевичем, який писав в листі до Коновалюка: “Стоїть мені перед очима ця грішна великомучениця, Українська мадонна з немовлям, і душа тремтить за неї, сльозами вмитої, наляканої, невтішної. Дорогий мій Федоре Зотиковичу, давайте удвох... Воздамо Катерині достойно, вона ж бо велика...” [15]. Ілюструючи “Катерину” Т.Шевченка, художники обирають найдраматичніші моменти: прощання Катерини з батьками, зустріч її з Іваном по дорозі до Московщини. Образ героїні, перейнятої горем і розпачем, у центрі композицій – вона чітко виділена на тлі то білої скатертини столу, то темної постаті москаля. Рвучкими жестами й позами переконливо передано глибокий психологізм моменту. Фарби посилюють звучання композиції, ще більше драматизують її.

Серед пейзажних картин особливо Федору Зотиковичу вдавалися зимові пейзажі, пройняті первісною чистотою снігу, кришталевою прозорістю повітря, зманливими синіми далями. Інші на деревах, замети і завірюхи, засніжені далі й сонні хатки в снігових обіймах пройняті глибоким ліричним почуттям. Зимові пейзажі цікаві сріблястим колоритом, багатством тонових переходів, красою і пластичністю мотивів. Спокій у природі, спокій у серці... Цей знайомий, такий швидкоплинний стан природи побачити і відчутти дуже важко, зобразити і повідати іншим майже неможливо. Ф.З.Коновалюку це вдавалося, тому його вважали одним з найкращих “зимових пейзажистів” України ХХ ст.

Дружина художника згадувала, що були такі моменти, коли Федір Зотикович з повним настроєм роботи йшов на етюд, а повертався замріяний, якийсь одухотворений, з чистим незайманим полотном. Або знайшовши точку з пейзажем, сидів мовчки, нерухомо, потім казав: “Тихо, ні чірик. У мене душа злилася з природою. Я відчуваю як вона співає. Он те дерево співає до тендітної берізки “Ходив козак до дівчиноньки”. Під час роботи або на етюдах він завжди перегукувався з птахами – умів висвистувати синицю, кричати сойкою. В лісовій тиші птахи злітали до нього юрмою. А то співав улюблених подільських пісень. Від нього пахло тьмяними пахощами осіннього дуба і живицею сосни. Ця насолода спостережень давала натхнення і етюд лягав на полотно невимушено, співучо легко [16].

Помер Ф.З. Коновалюк в 1984 році. Згідно його заповіту, 50 полотен було передано Українському фондові миру, з приводу чого Олесь Гончар зазначав: “Ми сповнені великої пошани до імені Федора Зотиковича, до його мистецького хисту. А його заповіт – передати фонду миру п’ятдесят своїх картин – відкрив нам ще одну яскраву грань цієї людини – благородство і душевну щедрість, безмежну турботу про мир” [17]. В 1987 році ці роботи були розпродані фондом на аукціоні.

Картини Федора Зотиковича Коновалюка зберігаються в музеях та приватних колекціях України, у Вінницькому краєзнавчому музеї, Державному історичному музеї, в фондах Міністерства культури, музеї історії Києва, Державному музеї українського образотворчого мистецтва, у Вінницькому медичному університеті, в художньому музеї Центру культурології та виховання студентів Вінницького національного технічного університету, Мурованокурловецькій картинній галереї.

Список використаних джерел:

1. Капирь, В. На українській артистичній виставці / В. Капирь // Рада. – 1911. – 18 грудня; Виставка картин киевских художников. – Новгород-Северск, 1914. – С. 4; Кошовий І. В. Шевченківському музеї / І. В. Кошовий // Більшовик. – 1938. – 13 лютого; Біля могили Тараса // Київська правда. – 1945. – 18 серпня; Сташко, А. Картини про І.Котляревського / А. Сташко // Радянське мистецтво. – 1951. – 22 серпня; Кондратенко, В. На виставке Ф.Коновалюка / В. Кондратенко // Советская Украина. – 1956. – №12. – С. 150-152; Бородаченко, О. Поповнення шевченківського музею / О. Бородаченко // Вечірній Київ. – 1967. – 1 листопада; Подчекаєв, О. Закоханість / О. Подчекаєв // Культура і життя. – 1967. – 30 березня; Знатний земляк // Вінницька правда. – 1969. – 12 серпня; Дуб, В. Подарунок землякам / В. Дуб // Культура і життя. – 1970. – 12 квітня; Кияшко, Г. Картини за мотивами творів Лесі Українки / Г. Кияшко // Літературна Україна. – 1971. – 2 березня; Дорошенко, К. Довічна оселя Кобзаря / К. Дорошенко. – К., 1975. – С. 15 та ін.
2. Виставка картин “По селах, містечках та містах України”. – Каталог. – К., 1926. – С. 5; Каталог першої Всеукраїнської виставки художників Червоної України. – Х., 1927. – С. 27; Каталог художньої виставки “ХІ років Жовтня”. – Вінниця, 1928. – С. 9; Виставка украинской советской графики. Каталог. – Астрахань, 1953. – С. 24,

27; Виставка творів художника Коновалюка. Каталог. – К., 1955; Виставка творів Федора Зотиковича Коновалюка. Каталог. – К., 1966; Федір Коновалюк. Каталог. – К., 1987; Федір Коновалюк. Каталог. – К., 1991.

3. Блюміна, І. Федір Коновалюк. До 100-річчя з дня народження (1890–1990) // Федір Коновалюк. Каталог. – К., 1991.

4. Підгора, В. Коновалюк Ф. З. / В. Підгора // Федір Коновалюк (1890–1984). Живопис. – К.: Поліграфкнига, 1987. – 52 с.

5. Буяльська, Т. Б. Федір Коновалюк / Т. Б. Буяльська // Ф. Коновалюк. Альбом. [Із колекції меморіального комплексу Ф.З. Коновалюка Центру культурології та виховання студентів Вінницького державного технічного університету] / укл. Т. Буяльська. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003. – С. 3-7.

6. Герасимова, І. Г. Під небом Коновалюка / І. Г. Герасимова // Імпульс (Вінниця; ВДТУ). – 1994. – № 10. – С. 26-28.

7. Грозна, Н. З. Методичні рекомендації до проведення ознайомчої екскурсії в художньому музеї ВДТУ / Н. З. Грозна. – 36 с.

8. Зінько О. В. Мистецька спадщина Ф.З. Коновалюка / О. В. Зінько // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність”. – Ч.2. – К., 1995. – С.392-394; Зінько, О. “Як затишно в моєму серці” – казав художник з Поділля Ф.З. Коновалюк / О. Зінько // Вінницький край. – 2008, – № 4. – С. 119-124.

9. Стрельбицький, М. П. Не розкрадений Коновалюк або третій прислів Поділля / М. П. Стрельбицький // Камертон – 1993. – січень; Стрельбицький, М. П. Під небом Коновалюка / М. П. Стрельбицький. – Вінниця, 2000. – 138 с.

10. Стрельбицький М. П. Під небом Коновалюка. – С. 120-121.

11. Там само. – С. 122-123.

12. Стрельбицький, М. Під небом Коновалюка. Книга 2. Поезії / М. П. Стрельбицький. – Вінниця, 2004. – 296 с.; Стрельбицький, М. Під небом Коновалюка. Поезії. Книга 3 / М. Стрельбицький. – Вінниця, 2010 – 332 с.

13. Незрівняний художник високого мистецтва Федір Коновалюк. Путівник. – Вінниця, 2012.

14. Меморіальний музей Федора Зотиковича Коновалюка // Інститут гуманітарно-педагогічних проблем та виховання: Довідниково-методичний посібник. – Вінниця, 2008. – С. 55-57; Зінько, О. В. Федір Коновалюк / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько // Нариси історії української культури. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця, 2012. – С. 213-215.

15. Федір Коновалюк. Живопис. – С. 3.

16. Мороз-Коновалюк Т. Незабутній митець і друг / Тамара Мороз-Коновалюк // Образотворче мистецтво. – 1990. – № 5. – С. 21-23.

17. Федір Коновалюк. Живопис. – С. 3.

Summary

In the article the author considered the features of artistic inheritance of the Ukrainian artist of the XX century from Podillya Fedir Zotykovych Konovalyuk.

Key words: Podillya, art, artist, pictures.